

25 Operativ psykologi – et levedyktig fagfelt

Faget operativ psykologi startet med en svært alvorlig ulykke, fregatten KNM «Oslo»s tragiske forlis i januar 1994. Den psykologiske oppfølging av ulykken viste at det også var behov for å være på forskudd og øke den operative evnen i operasjoner. Gradvis vokste det frem et tverrfaglig fagmiljø gjennom Sjøforsvarets Støttelag i Saniteten i Sjøforsvaret og lederskapsutdannelsen på Sjøkrigsskolen hvor psykologifaget ble utviklet og utforsket for å gjøre sterkt selekterte personer i Sjøforsvaret ytterligere forberedt og øvet for å øke den operative evne og robusthet. Bjørn Helge Johnsen har hatt den sentrale rollen i utviklingen av dette fagfeltet. Her forteller han hvorledes det hele gikk til.

Operativ psykologi kan beskrives som; «systematisk kunnskap om individuelle og kontekstuelle faktorer som påvirker menneskers atferd i operasjonelle miljøer og operative situasjoner der liv, helse eller grunnleggende verdier kan være truet»¹²⁵².

En slik tilnærming innebærer både kunnskapsgenerering og formidling av slik forskning. Gruppen ble i 2011 evaluert av et internasjonalt panel på vegne av Norges Forskningsråd. Følgende er et utdrag fra panelets vurdering:

«This is a strong research group with well-established international links. The group has been very active with regard to alternative funding sources. Building on seed grants from the faculty, the group has applied for external financing and been successful in obtaining funding. The group is a strong interdisciplinary research environment with national as well as international collaboration (with UK, Scotland, Sweden, U.S. and Canada), which is a strength. Visiting scholars are involved in all stages of research. The primary strategy for the group is to publish high quality empirical research in international peer-reviewed journals. However, because operational psychology is a relatively new area of research with a significant applied focus, the group has also given priority to publication and dissemination of research results in Norwegian. Scientific quality: The research is generally of a high quality with evidence of international standing in the field and evidence of contribution to theory and practice in organisational psychology. Grading: Good to Very good»¹²⁵³.

1252 Eid J. et. al. 2018. *Operativ psykologi*, 3 utg. Bergen, Fagbokforlaget. 1253 NRF 2011.

Gruppen har siden 2011 fortsatt å bygge på dette med øket publisering og formidling.

25.1 Bakgrunn – MILPSYK-prosjektet

Fagfeltet har sitt utgangspunkt i Sjøforsvaret. Bjørn Helge Johnsen (da Stasjonspsykolog på Vestlandske sjøforsvarsdistrikt og 1. amanuensis på Universitet i Bergen) og Jarle Eid (da 1. lektor på Sjøkrigsskolen) jobbet sammen ved KNM «Oslo»s havari i 1994. Dette ble starten på et fagfelleskap som skulle utvikle seg til dannelsen av fagfeltet Operativ Psykologi.

Figur 74 Johnsen, Bjørn Helge.
Foto: Privat

Erfaringene fra personelloppfølgingen etter KNM «Oslo»s forlis viste at Forsvaret hadde behov for psykologisk fagkompetanse, ikke bare for å håndtere kriser, men for å øke yteevnen i operasjoner. De så mulighetene for at normalpsykologisk kunnskap kunne være en styrkemultiplikator for allerede velfungerende personell. Daværende sjef for Sjøkrigsskolen Kjell Birger Olsen¹²⁵⁴ var forutseende nok til å se dette, og gruppen ble styrket med professor i sosialpsykologi Jon Christian Laberg og senere 1. amanuensis Wibecke Brun.

Johnsen, Laberg og Brun ble ansatt i 20 % dosentstillinger på Sjøkrigsskolen. Denne gruppen innså at de hadde en unik mulighet til å studere problemstillinger og personell som vanligvis er vanskelig tilgjengelig. Videre utarbeidet de forskningssøknader til Forsvarsdepartementet, Forskningsrådet og de tre krigsskolene.

Et kontaktnett innenfor departement og krigsskoler ble etablert og problemstillingene ble i 1999 samlet under en paraply som ble kalt Militærpsykologi prosjektet (MILPSYK). Prosjektet ble avsluttet i 2003.

I ettertid kan suksessfaktorene i prosjektet oppsummeres som: 1) Nøkkelpersonell med god vitenskapelig og praktisk og operativ forståelse. En må kombinere vitenskapelige problemstillinger med operative behov for å få sjefer og andre beslutningstakere til å se nytten av prosjektene som ble foreslått. 2) Støtte fra sjefer. Sjef Sjøkrigsskolen og Sjef Sjøforsvarets skoler innså nytten av forskning i utdannelsen i tillegg til de mer militærfaglige aspektene. 3) Evne til å skape kontakter nasjonalt og internasjonalt. Et kontaktnett opp mot departement, krigsskoler og nasjonale og internasjonale forskningsmiljøer var sentralt. Dette sikret både finansiering og utvikling av gode prosjekter. 4) Den kanskje viktigste faktoren for å sikre utvikling

1254 Senere kontreadmiral og Generalinspektør for Sjøforsvaret.

av MILPSYK prosjektet var at gruppen likte å jobbe sammen. Denne faktoren er vanskelig målbar, men trivsel i samarbeidet og personene en samarbeider med skaper en enorm motivasjon, og fremdeles mimres det heftig om episoder fra sent 1990-tall.

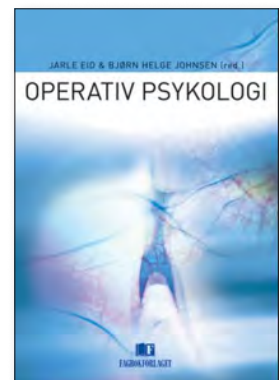
25.2 Forskningsgruppen i operativ psykologi – et ektefødt barn av MILPSYK-prosjektet

I 2005 var det i strategiplanen for Det psykologiske fakultet ved Universitetet i Bergen prioritert at forskningsaktiviteten skulle gjennomføres i forskningsgrupper. Det var en unik mulighet for å videreføre tema og medlemmer fra MILPSYK-prosjektet. Fulltidsstillinger ved Sjøkrigsskolen fikk bistillinger ved Det psykologiske fakultet. Forskningsgruppen ble utvidet og antall publikasjoner og doktorgrader økte. Tematikken ble utvidet fra militærpsykologiske problemstillinger til å omfatte sikkerhetsklima i maritim næring, transportsikkerhet, trening av politi, teamarbeid i akuttmedisinskes team og personlighetsmessige forhold relatert til seleksjon av operativt personell.

Formidlingsdelen av porteføljen til forskningsgruppen omfatter deltagelse på relevante forskningskonferanser, foredrag for operative miljøer samt utdanning. Gruppen har hatt ansvar for studiepoenggivende kurs i regi av Etter- og videre-utdanningen ved Universitetet i Bergen siden 2006, der mer enn 200 studenter fra ulike operative miljø er uteksaminert. Videre er Operativ Psykologi som emne innført i grunnutdanningen ved Universitetet i Bergen, både på bachelor og masternivå. Det er skrevet en lærebok i operativ psykologi som først ble utgitt i 2006 og som i 2018 kommer i 3. utgave.

Forskningsgruppen er også involvert i mer direkte aktivitet rettet mot operative miljøer. Eksempler på dette er kurs og foredrag for rederier i maritim sektor, samarbeid med selskaper i offshoresektoren (kapteinsforum og 2. linjetjenester), utdanning og operativ virksomhet i Sjøforsvaret samt seleksjon av søkere til losvesenet og nasjonale bistandsressurser i politiet. Basert på forskningsgruppens arbeid ble det etablert forskningsforankrede intervensjoner i operative virksomheter.

Forskningsgruppen har hatt fokus på ettervekst blant vitenskapelige ansatte. Doktorander ble rekruttert både fra krigsskolene samt universitet og høyskole, og veiledet av medlemmer av forskningsgruppen. De fleste av disse er ansatt i vitenskapelige stillinger og er medlemmer av forskningsgruppen.

Figur 75 Forsiden på tredje utgave av læreboken.

25.3 Avslutning

Personell i operative yrker opplever til stadighet kritiske hendelser. I disse hendelsene vil psykologiske fenomener være svært tydelige. Dette skaper et behov hos operatører for en forståelse av opplevelsen og for ny kunnskap som kan bedre deres yteevne i lignende situasjoner. Dette skaper en grobunn for videre forskning og formidling av fagfeltet¹²⁵⁵.

Utfordringen er en for ensidig satsing på en av de søylene operativ psykologi baserer seg på. For ensidig satsing på forskning vil kunne resultere i at en fjerner seg fra sentrale problemstillinger for operatører. En for ensidig satsing på formidling kan medføre at kunnskapsgenerering forsvinner. Trusselen mot det siste blir tydelig i en posisjon der Universiteter og høyskoler ser i økende grad på muligheter for inntjening. Det blir viktig i fremtiden å balansere betydningen av begge søylene innenfor operativ psykologi som fagfelt.

1255 Et utvalg av arbeider er følgende. En komplett oversikt finnes i Anon. 2003. *Militerpsykologiske prosjekter. Publikasjoner 1995–2003*. Bergen, Sjøkrigsskolen og Universitetet i Bergen:

- Eid J, Johnsen BH, Thayer J. 2001. Posttraumatic stressreactions after shipwreck. *Personality and individual differences*, 30; 21-33.
- Eid J, Johnsen BH, Løvstad, T. Michelsen LT. 1995. Organisering av psykososialt støttearbeid: Erfaringer fra to ulykker i Forsvaret. *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 8; 959-61.
- Johnsen BH, Eid J, Løvstad T, Michelsen LT. 1997. Post- traumatic stress-symptoms in non-exposed, victims and spontaneous rescuers after avalanche. *Journal of Traumatic Stress*, 10; 133-40.
- Eid J, Johnsen BH. (red.). 2005. *Operativ Psykologi. En grunnbok*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Bartone PT, Johnsen BH, Eid J, Violanti JM, Laberg JC. (eds.) (2010). *Enhancing human performance in security operations: International and law enforcement perspectives*. Springfield, Illinois: Charles C. Thomas, Publishers.
- Johnsen BH, Espevik R, Saus ER, Sanden S, Olsen OK, Hystad SW 2017. Hardiness as a Moderator and Motivation for Operational Duties as Mediator: The Relation between Operational Self-Efficacy, Performance Satisfaction and Perceived Strain in a Simulated Police Scenario. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 32; 331-9.
- Nordmo M, Hystad S, Sanden S, Johnsen BH. 2017. The effect of hardiness on symptoms of insomnia during a naval mission. *International Maritime Health*, 68; 147-52.
- Sanden S, Johnsen BH, Sommerfelt-Petersen J, Koefoed V, Størksen R, Rosseland A, Neteland H O, Wetteland PI, Eid J. 2014. Mental readiness for maritime international operations: Procedures developed by the Norwegian Navy. *International Maritime Health*, 65; 93-97.
- Johnsen BH, Westl, HK, Espevik R, Wisborg T. 2017. High-performing trauma teams. Frequency of behavioral markers of shared mental models displayed by team leaders and quality of medical performance. *Scandinavian Journal of Trauma, Resuscitation and Emergency Medicine*. 25:109 DOI 10.1186/s13049-017-0452-3.
- Johnsen BH, Meeus P, Meling J, Rogde, T, Eid J, Espevik R., Olsen OK, Sommerfelt-Petersen 2012. Cultural differences in emotional intelligence among top officers on board merchant ships. *International Maritime Health*, 63; 90-5.
- Eid J, Mearns K, Larsson G, Laberg J.C, Johnsen BH. 2012. Leadership, psychological capital and safety research: Conceptual issues and future research questions. *Safety Science*, 50; 55-61.
- Espevik RE, Johnsen BH, Eid J. 2011. Outcomes of shared mental models of team members in cross training and high intensity simulations» *Journal of cognitive engineering and decision making*, 5; 352–77.
- Saus ER, Johnsen BH, Eid J. 2010. Perceived learning outcome: The relationship between experience, realism and situation awareness during simulator training. *International Maritime Health*, 61; 258-64.
- Saus ER, Johnsen BH, Eid J, Thayer JF. 2012. Personality and heart rate variability in relation to situation awareness during navigation training. *Computers in Human Behavior*, 28; 1262-8.